

Opinnäytetyö (AMK)

Journalismin koulutusohjelma

NJOURS12

2016

Orna Ben Lulu

EI PALUUTA

– Dialoginen päiväkirja haastattelun menetelmänä

Orna Ben Lulu

EI PALUUTA

- Dialoginen päiväkirja haastattelun menetelmänä

[Click here to enter text.](#)

Opinnäytetyöni kirjallisessa osassa analysoin dokumenttielokuvassa *Ei paluuta* käytettyä dialogista päiväkirjamenetelmää, joka toimi ohjaajan ja päähenkilön dialogin muistiinpanovälineenä. Arvioin myös sitä, miten päiväkirjametodi toimi refleksiivisenä haastatteluvälineenä ja kuinka sitä voisi hyödyntää jatkossa dokumentaarisenä työkaluna. Käsitelen aihetta havaintojeni ja kokemusten sekä muiden dokumentaaristen tuotosten ja kirjallisten lähteiden kautta.

Bosniassa kuvaamassani dokumenttielokuvassa *Ei paluuta* päähenkilö Mantisa Osmanovic rakensi aktiivisella osallistumisellaan dokumenttielokuvan tarinan ja muodon. Dokumenttielokuvan käsikirjoitus pohjautuu päähenkilö Osmanovicin pitämään päiväkirjaan, joka toimi refleksiivisenä haastattelun työkaluna. Myös hänen opastuksensa Bosniassa, entisessä kotimaassaan, ohjasi hyvin merkittävästi dokumenttielokuvan kulkua.

Lopulta päiväkirjamerkinnot äänitettiin ja ne muodostivat dokumenttielokuvan kantavan sisällön. Dokumenttielokuvan kuvamateriaali on kuvittamassa ja tukemassa Osmanovicin äänitetyjä ajatuksia. Elokuvassa Osmanovic esiintyy myös muiden ihmisten haastattelijana. Nämä keskustelut ovat osa tarinaa.

ASIASANAT:

Haastattelu, Dokumenttielokuva, Päiväkirja, Dialogisuus

BACHELOR'S THESIS | ABSTRACT

TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Journalism

2016 | 28

Orna Ben Lulu

NO RETURN

- a Dialogical diary as a tool of interview

Written part of my thesis analyses the dialogical interview method used in the documentary movie *No Return*, which served the director's and the protagonist's dialogue's notebook. In the written part of my thesis I'll also evaluate how the reflexive diary method works and what use it could offer for other journalists in the future.

The subject is covered through observations, other documentary productions and literature sources.

In the documentary *No Return*, filmed in Bosnia, protagonist Mantsa Osmanovic build documentary's story by her active participation. Documentary's script is based on Osmanovic's diary, which was a tool of the interview. Her guidance in Bosnia and in her former home village was important element for the documentary production.

In the end the diary writings were recorded and it formed documentary's most important content. Documentary movie's video material illustrates and supports Osmanovic's recorded thoughts. Osmanovic also appears as an interviewer. These dialogues are part of her story in the documentary *No Return*.

KEYWORDS:

Interview, Documentary film, Diary, Dialogue

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	6
2 DOKUMENTTIELOKUVA EI PALUUTA	7
2.1 Dokumenttielokuva tuoteosana	7
2.2 Miksi Ei Paluuta – dokumentti tehtiin?	7
3 PÄIVÄKIRJAT, REFLEKSIIVISYYS JA DIALOGISUUS	11
3.1 Päiväkirjat tarinankerronnan ja terapian työkaluna	11
3.2 Reflektiivisyys ja refleksiivisyys	13
3.3 Dialogisuus	14
4 PÄIVÄKIRJA HAASTATELUN MENETELMÄNÄ <i>EI PALUUTA</i> - DOKUMENTTIELOKUVASSA	16
4.1 Haastattelu	16
4.2 Dialoginen päiväkirja <i>Ei paluuta</i> –dokumenttielokuvassa	18
4.3 Mitä päiväkirjatyökalulla saavutettiin?	20
4.4 Työkalun hyödyt ja kompastuskivet	21
5 LOPPUPÄÄTELMÄT	24
LÄHTEET	27

LIITTEET

Liite 1. Kysymykset

Liite 2. Elokuvan julisteet

1 JOHDANTO

Opinnäytetyöni koostuu tuoteosasta, dokumenttielokuvasta *Ei paluuta*, ja kirjallisesta osasta *Ei paluuta – Dialoginen päiväkirja haastattelun menetelmänä*. Dokumenttielokuva *Ei paluuta* kertoo nuoren suomalaistuneen sotapakolaisen tarinan, joka sisältää hänen pohdintoja identiteetistään kahden kotimaansa välillä.

Dokumenttielokuva *Ei paluuta* on kuvaus nuoren suomalaistuneen pakolaisen identiteetistä, pohdinnasta ja paluumuuton mahdottomuudesta. Elokuvassa Mantisa Osmanovic palaa juurilleen Bosnia- Herzegovinaan, josta hän pakeni lapsena perheineen.

Opinnäytetyöni tuoteosuuden kuvauspaikkoina olivat Suomi ja Bosnia- Herzegovina, joissa kuvasin vuoden 2014 elokuun ja lokakuun välisenä aikana. Koko elokuun ajan kuvaukset toteutettiin Bosniassa.

Opinnäytetyöni kirjallisessa osassa analysoin dokumenttielokuvassa *Ei paluuta* käytettyä dialogista päiväkirja – menetelmää, joka toimi dialogin muistiinpanovälineenä. Arvioin sitä, miten päiväkirja toimi dialogisena haastatteluvälineenä ja kuinka sitä voisi hyödyntää jatkossa dokumentaarisenä työkaluna.

Ohjaajan ja päähenkilön välistä vuorovaikutusta ja haastattelutekniikkaa on tutkittu ainakin Turun AMK:ssa Viivi Laakkosen (2010) opinnäytetyössä, joka käsittelee dokumenttielokuvan päähenkilön luonnollisuuden säilyttämistä.

Omassa opinnäytetyössä rajaan aiheeni itse käyttämäni menetelmään, jossa pääosassa oli päiväkirjan kirjoittaminen. Aloin suunnitella dokumenttielokuvaa *Ei paluuta* syksyllä 2013 ja kuvasin sen vuotta myöhemmin elo- ja lokakuun välisenä aikana. Bosniassa kuvasin kuukauden ajan. Editointi tapahtui seuraavana keväänä, jonka jälkeen järjestin yleisönäytöksen Kino Sherylissä, Helsingissä 5.6.2015.

Kirjallisen opinnäytetyöni aloitan esittelemällä tuoteosuuteni lähtökohdat ja taustat, sekä dokumenttituotannon tekoprosessin kulun. Ennen itse tutkimuskohteeni analysointia esittelen teoriaa tämän taustalla. Lopuksi pohdin tutkimukseni lopputuloksia.

2 DOKUMENTTIELOKUVA EI PALUUTA

Idea dokumenttielokuvaan Ei paluuta syntyi Mantisa Osmanovicin kanssa käymieni keskusteluiden pohjalta, joissa pohdimme hänen mahdollisuuttaan paluumuuttoon takaisin Balkanille. Bosnia- Hertsegovinasta lapsena Suomeen pakolaisena muuttanut Osmanovic piti tärkeänä dokumentoida mietteitään aiheesta. Keskustelujen edetessä päätimme lähteä taltioimaan kokemuksia nuoren naisen kotimaahan. Dokumenttielokuvalle ei ole haettu ulkopuolista tukea/rahoitusta. Olen itse vastannut dokumentin rahoituksesta ja tuotannosta.

2.1 Dokumenttielokuva tuoteosana

Opinnäytetyöni tuoteosana on dokumenttielokuva Bosniasta suomalaistuneen sotapakolaisen identiteetistä ja paluumuuton mahdollisuudesta. Dokumenttielokuvan päähenkilö on vuonna 1992 Srebrenicassa syntynyt Mantisa Osmanovic.

Dokumenttielokuva pyrki myös kuvaamaan hänen ajatuksiaan suomalaisesta yhteiskunnasta ja omasta identiteetistä. Dokumenttielokuva kertoo siitä, miltä tuntuu elää kahden kulttuurin välissä. Lisäksi se kuvaa bosnialaista elämänmenoa.

Muslimitaustainen Mantisa Osmanovic oli kiinnostunut aktiivisesti osallistumaan dokumenttielokuvan tekoon. Osmanovicista muodostui luonnollisesti dokumentin päähenkilö ja lähdin hänen opastuksellaan rakentamaan projektia, jossa kuvausmaina olivat Suomi ja Bosnia.

Kuvauskalustooni kuuluivat pienehkö järjestelmäkamera (Nikon D3100), silmävalo, kamerajalusta ja ääninauhuri. Kalustosta voidaan siis päätellä tuotannon olleen hyvin kevyt, mutta nettijulkaisuun täysin riittävä. Kuten kuvaus myös editointi tapahtui omilla välineilläni.

2.2 Miksi Ei Paluuta – dokumentti tehtiin?

Maahanmuuttojournalismissa maahanmuuttajat ja pakolaiset asetetaan toiseuden valoon, jossa kantasuomalaiset ja ulkomaalaiset erotetaan toisistaan.

Etnisyyttä ja rasismia analysoivat mediatutkimukset ovat kiinnittäneet huomiota kautta linjan etnisten vähemmistöjen näkymättömyyteen mediassa

varteenotettavina lähteinä ja toimijoina. Toisaalta media korostaa etnisyyttä, maassaolostatusta tai kansallisuutta joidenkin negatiivisten uutisaiheiden yhteydessä. Tämä peruskritiikin jakautuminen tällä tavoin kahteen näkymättömyyteen ja stigmatisointiin kuvastaa median kyvyttömyyttä tunnistaa ja tunnustaa etnisiä vähemmistöjä yhteiskunnassa. Vähemmistöt on joko tunnistettu väärin (mis-recognise) tai heidät on ohitettu kokonaan (non-recognise). (Horsti 2005, 39.)

Halusin kuvata dokumenttielokuvan Suomeen paenneen nuoren aikuisen näkökulmasta, jossa maahanmuuttajataustainen päähenkilö saisi äänensä kuuluviin ilman median manipulaatiota. Toimittajana olen kyllästynyt maahanmuuttajien siivuttamiseen tai mustamaalaamiseen mediassa, joka ei ole kuitenkaan valmis antamaan kasvoja maahanmuuttajille.

Näiden lähtökohtien lisäksi tarvitsin hyvän tarinan. Mantisa Osmanovic kertoi isänsä olevan kotoisin Bosnian Serbitasavallassa sijaitsevasta kylästä, jossa serbiväestö pelottelee paluumuuttavia bosniakkeja. Mantisan vanhemmat halusivat muuttaa takaisin kotikyläänsä, mutta hän ei itse koe paluumuuttoa sodan runtelemaan valtioon mahdollisena. Tämän lisäksi ahdistava tunnelma piinaa edelleen Mantisan synnyinsijoja. Serbiväestön edustajat käyvät tuhoamassa vanhoja ottomaanihautoja ja yrittävät pyyhkiä muistot 20 vuotta sitten tapahtuneesta kansanmurhasta, joka kosketti läheisesti myös Osmanovicien perhettä. Edellä mainitun lisäksi Mantisan henkilökohtainen tilanne on mielenkiintoinen: hän kokee elävänsä kahden kulttuurin välissä. Tästä syntyi idea tehdä dokumentti paluumuuton mahdollisuudesta nuoren muslimitaustaisen naisen näkökulmasta. Samalla aukeni näkökulma Suomeen muuttaneen ja suomalaistuneen so-tapakolaisen nuoren aikuisen identiteettiin.

Dokumenttielokuvan *Ei paluuta* yksi päätavoitteista tarinnankerronnan lisäksi on lisätä tietoisuutta maahanmuuttajien tilanteesta Suomessa. Siinä käsitellään maahanmuuttajan ajatuksia Suomesta ja suomalaisuudesta. Dokumenttia katsoessaan kantaväestön edustajat voivat saada tietoa maahanmuuttajan elämästä ja ajatuksista.

Tämän hetken dokumenttielokuvalla on ominaista runsaus niin aiheiden, lähestymistapojen kuin ilmaisukeinojenkin suhteen. Elokvatekijä liikkuu ketterästi lajityypistä toiseen ja yhdistelee niiden kerrontatapoja vaivatta. Hän

voi tehdä elokuvan, joka on historiallinen, henkilökohtainen ja esseedokumentin yhdistelmä ja sisältää suoran dokumentin periaatteella kuvattuja tilanteita tai lavastettuja kohtauksia. (Aaltonen 2011, 24-25)

Esitysmuoto dokumenttielokuvalla on runsaudensarvessa vaikeaa, joka mielestäni korostaa sisällön tärkeyttä, sillä katsoja on jo nähnyt mitä huikkeimpia kokeiluja. Tekijänä on syytä katsoa peiliin ja kysyä, mitä uutta minä voisin kertoa?

Mielestäni ensimmäinen askel dokumenttiprojektin aloittamiseen on löytää kysymys, joka on kipinä ja syy lähteä tekemään dokumenttielokuvaa. Tästä voi aloittaa sukeltamisen itse tekoprosessiin. Seuraavat kysymykset olivat lähtökohtina dokumenttiprojektilleni:

Millainen on nykytilanne Bosniassa asumisen kannalta?

Voisivatko suomalaistuneet nuoret sotapakolaiset harkita paluumuuttoa?

Millainen on suomalaistuneen nuoren sotapakolaisen identiteetti?

Kysymysten löytäminen oli projektin aloittamisen kannalta tärkeää, jotta dokumenttielokuvan lähtökohdat olisivat kirkkaat. Kun kysymykset oli asetettu, oli helppo lähteä selvittämään ja toteuttamaan seuraavia tuotantoprosessin vaiheita: synopsis, aikataulu, käsikirjoitus, budjetti, kuvaus, editointi ja julkaiseminen.

Kysymysten löytämisen jälkeen, seuraava haaste oli käsikirjoituksen luominen. Miten se toteutetaan, kun edessä on matka tuntemattomaan?

Teimme matkasuunnitelman, jonka perusteella arvioimme kuvauskohteiden sijainnin, järjestyksen ja alustavasti sitä, mitä asioita päähenkilö tulisi kokemaan. Dokumentin tarkoituksena ei ollut kuitenkaan vain kuvata tiettyjä tapahtumia, vaan avata Osmanovicin henkilökohtaisia ajatuksia ja hänen matkaansa entiseen kotimaahan.

Pienen budjetin vuoksi oli selvää, että käytössä oli vain yksi valokuvaukseen ensisijaisesti tarkoitettu kamera. Tämä vaikeutti autenttisten kohtausten kuvaamista mielenkiintoisiksi kokonaisuuksiksi. Tästä johtuen oli keksittävä keino kertoa tarina muutoinkin kuin kuvaamalla välittömiä tapahtumia. Idea päiväkirjasta haastattelun työkaluna syntyi näiden ongelmien ratkaisemiseksi. Kun käsikirjoitus syntyi kulkiessamme paikasta toiseen aikataulun mukaisesti, jäi kuvaukselle enemmän aikaa.

Haastavuutta lisäsi se, että kuvaukset tapahtuivat ohjaajalle tuntemattomissa paikoissa nopealla aikataululla. Dialoginen päiväkirja menetelmänä helpotti tässäkin yhden naisen tuotantoa, sillä aikaa jäi kuvaamiselle enemmän.

3 PÄIVÄKIRJAT, REFLEKSIIVISYYS JA DIALOGISUUS

Seuraavissa kappaleissa käsittelen teorioita päiväkirjojen, reflektiivisyyden ja refleksiivisyyden, sekä dialogisuuden taustalla.

3.1 Päiväkirjat tarinankerronnan ja terapian työkaluna

Tarinat ja kertomukset ovat olleet jo tuhansia vuosia keino selittää maailmaa, kuvata todellisuutta, yrittää ymmärtää ympäristöä ja siinä tapahtuvia muutoksia. Tarinoilla kertoja on myös rakentanut identiteettiään ja historiaansa suhteensa toisten elämäntarinoihin ja minuuteen. Kertomusten ja tarinoinnin kautta ihminen on käsitellyt tulevaisuutta, kuolevaisuutta, toiveita, menetystä, ja muistoja. Kertoja siis käsittelee tarinoidessaan ja muistellessaan kaikkea sisäiseen ja ulkoiseen maailmaan liittyvää. Suhteutamme kaiken itseemme omien kertomustemme kautta. (Ihanus 2009, 26)

On siis luonnollista, että ihminen on halunnut kirjata ylös tarinoitaan. Henkilökohtaiset muistiinpanot ja reflektoinnit on helppo kirjata ylös muistiinpanoina, joita kutsutaan päiväkirjoiksi. Varhaisimmat löydetyt päiväkirjat ovat 900-luvun japanilaisten hovinaisten käsialaa, jotka kirjoittivat tyynykirjoiksi kutsuttuja salattuja merkintöjä. Englantilaiset puritaanit pitivät päiväkirjoja 1600-luvulla, joiden kautta ne levisivät Amerikan mantereelle. Ajan myötä päiväkirjoista muovautui itseilmaisun väline, jossa korostuu itseanalyysi. 1900-luvulla päiväkirjoja alettiin julkaista kirjoittajan elinaikana. (Makkonen 1993, 362–363)

Modernisaatio on muovannut kirjoittamisesta työkalun. Maailmankirjallisuudessa on julkaistu todella laaja numero omaelämäkerrallisia teoksia, josta voidaan päätellä, että ihmisellä on tarve ja halu työstää traumaattisia muistoja ja elämänkriisejä kirjoitusprosessin avulla. Kirjoittamista on kahdenlaista, jotka ovat terapeutin ja luova kirjoittaminen. Joskus on kuitenkin todella vaikea erottaa näiden kahden tyylin välillä päällekkäisyyttä, koska niiden eroavaisuudet ovat välillä todella pienet. (Lindquist 2009, 70)

Modernilla ajalla kirjoittamisen terapeutit mahdollisuudet ovat herättäneet kiinnostusta monilla eri aloilla sekä harrastustoiminnassa. Tekniikkana kirjoittaminen on helppo menetelmä terveyden edistämiseen, vaikkakin vaarana on kirjoittamisen raskas työtaakka ja suorituspainet. Kirjoittamisen edut piilevät siinä, että kirjoittaja laajentaa

ymmärrystään analysoidessaan elämänsä tapahtumia. Ymmärrys kasvaa myös muiden kokemusten kautta. (Ihanus 2009, 7)

Ilmaiseva ja terapeuttinen kirjoittaminen on yksi askel päiväkirjasta eteenpäin. Siinä pyritään tietoisesti kirjoittamaan traumaattisista, stressaavista tai emotionaalisesti järkyttävistä asioista. Psykologi James W. Penn Bakerin tutkimusten mukaan näistä asioista kirjoittaminen voi edistää hyvinvointia jo lyhyen harjoittamisen jälkeen. Hän kehottaa kirjoittajaa punnitsemaan kokemusten vaikutusta minuuteen. Kirjoittajan tyyli on vapaa ja hänellä on oikeus muokata tekstiään jälkikäteen. Myös tekstien hävittäminen on sallittua. (Ihanus 2009, 36)

Linguistin mukaan terapeuttista kirjoittamista voi olla muutkin muodot kuin vain päiväkirjat. Useat potilaat kuitenkin kehittävät persoonallisen tyylinsä tehokkaan päiväkirjatyöskentelyn pohjaksi. Työkalua ei kuitenkaan voi soveltaa aina, vaan potilaan on sovelluttava metodiin. Kirjoittaminen ei esimerkiksi sovi henkilölle, jolla on huonoja kokemuksia siitä. Se sopii työkaluksi niille, jotka ovat jo ennen kirjoittaneet työstäessään ongelmia. Lähtökohta työkalulle on oltava halu tutkia, kirjoittaa ja jakaa oman todellisuuden muistiinpanoja. (Linguist 2009, 71-84)

Monesti tarve kirjoittamiseen syntyy elämän ajankohtaisesta kriisivaiheesta, joka on keino purkaa ajatuksia ja tunteita. Tällaisessa tapauksessa järjestelmällistä kirjoittamista voidaan kutsua kriisipäiväkirjaksi. Ehkäpä kuuluisimpia kriisipäiväkirjoja ovat Anne Frankin Nuoren tytön päiväkirja sekä Anaïs Ninin päiväkirjat, joilla kummallakin oli samankaltaiset lähtökohdat. Kirjoittajat olivat kirjoittamisen aloittaessaan puberteetikriisin lisäksi kokemassa myös traumaattista kriisiä. Suomesta hyviä kriisipäiväkirja esimerkkejä löytyy politikoilta, kuten Hella Wuolijoen ja Ilmari Kiannon vankilapäiväkirjoista. Näitä kuten muitakin päiväkirjoja, on kirjoitettu tyypillisesti luovaan tapaan. Lähtökohtana kirjoittamiselle on kuitenkin mielensisällön jäsentäminen, jolla voidaan saavuttaa turvallisuuden tunnetta ja vahvistaa sitä. Kokemuksen läpi kelaaminen uusista näkökulmista voi vähitellen auttaa hyväksymään, ymmärtämään ja suhteuttamaan kokemuksia. Päiväkirjan avulla voi paljastua uusia yhteyksiä, näkemyksiä, tunteita, ristiriitoja, jotka auttavat tunteiden selvittelyä. Vaikka kirjoittaminen voi säästää kirjoittajansa pelolta ja epävarmuudelta, vaatii se rohkeutta antautua hämmentävälle kokemukselle. On luovuttava teorioista ja heittäydyttävä aitojen kokemusten vietäviksi sekä luottaa sanojen tuovan järjestystä kaaokseen. Kirjoituksia on mahdollista tarkastella teorioiden avulla jälkikäteen, jonka avulla voi ymmärtää mistä kirjoituksissa on ollut kysymys. (Johansson 1991, 47-49) Johansson kuvailee omaa kirjoittamiskokemustaan seuraavasti

Kriisipäiväkirjani – analyttinen terapiapäiväkirjani – on kaikkien näiden vaiheiden kautta ollut minulle apuna elämäni uudelleen suuntautumisessa. Se on auttanut minua jäsentämään ajatuksiani, tasapainottamaan tunteitani ja pääsemään irti depressiostani. Myös alkuperäinen ongelmanasettelu, jossa lähdin etsimään syitä sairauskohtaukselleni, on saanut selityksensä. Päiväkirjani on opettanut minua ilmaisemaan itseäni ja käsittelemään vaikeitakin asioita. Sen terapeuttinen merkitys on ollut ilmeinen. (Johansson 1991, 55)

3.2 Reflektiivisyys ja refleksiivisyys

Päiväkirjan sivuilla kirjoittaja reflektoi elämänsä tapahtumia ja niiden herättämiä ajatuksia ja tunteita. Yleensä päiväkirjan kirjoittaminen on nimenomaan reflektointia, ellei se ole pelkästään tapahtumien rekisteröintiä. Refleksiivisyys tulee mukaan silloin, kun kirjoittaja pohtii päiväkirjassaan syvällisemmin omaa minuuttaan ja sitä, millaisia hänen asenteensa, ajatuksensa ja tunteensa ovat nykyhetkellä ja ovatko ne muuttuneet ajan kuluessa. (Linnainmaa 2009, 64)

Psykologi Terhikki Linnainmaa kuvailee reflektiivisyyden ja refleksiivisyyden kuuluvan arki ajatteluun. Refleksiivisyydessä tutkitaan minuutta, mistä omat tunteet, motiivit, käyttäytyminen, ajatukset ja asenteet ovat lähtöisin ja miten ne saattavat vaikuttaa toisiin ihmisiin. Reflektiivisyys on tapahtuman jälkeistä pohdintaa, eli reflektointia. Reflektoinnissa pohditaan objektia, joka voi olla tunne, asenne, ilmiö jne. Refleksiivisyys on siis reflektiivisyyttä syvällisempää, sillä siinä analysoidaan syvemmin tapahtumia isommassa mittakaavassa välittömästi:

Ihmisen reflektoidessa minuuttaan hän tekee samanlaista sisäistä ja psyykkistä pohdintaa kuin reflesoidessaan minuutta. Työn ajoitus reflektoinnissa ja refleksioinnissa sisäisen pohdin kohdalla kuitenkin eroavat. Minuutta refleksoidaan tapahtumassa välittömästi, jolloin tapahtuman synnyttämän rooli on helposti tajuttavissa. Minuuden reflektointi kuitenkin tapahtuu vasta tapahtuman jälkeen. (Linnainmaa 2009, 50)

Reflektointi siis sisältyy refleksiivisyyden prosessiin, jossa jatkuvasti refleksoimme tapahtumia. Refleksiivisyys tarkoittaa usein samaa kuin tulkinta. Tulkinnalla etsitään tai tunnistetaan asioista merkityksiä, jotka eivät välttämättä ole tapahtuneet välittömästi. Koska minuuden refleksointia tapahtuu koko ajan, henkilö joutuu tasaisin väliajoin, ellei

välittömästi, pohtimaan tapahtuneita asioita. Minuuden refleksiivisyys laajenee kokijan ruumiiseen, jonka tarkkailu on kokoaikaista. Tietoisuus kropastamme tapahtuu aistihavaintojen kautta. (Linnainmaa 2009, 49-50)

Kirjallisuusterapiassa refleksiivisyys on läsnä varsinkin kirjoittamis- tai kirjallisuusterapiassa ohjaajalle, sillä ohjaajan ja muiden psykoterapeuttista työtä tekevien on pohdittava omien tunteiden vaikutusta vuorovaikutustilanteeseen. Keskustelun osanottaja reflektoi omia tunteita ja pohdintoja muiden tarinoihin, joka on tiedostettava prosessissa. (Linnainmaa 2009, 61)

Keskustelemme siis itsemme kanssa koko ajan ja kysymme itseltämme mitä tapahtuu. Refleksiivisyys on pelkkää reflektointia syvällisempi prosessi, jossa joudumme ottamaan kanssa olijamme huomioon ja suhteuttamaan heitä itseemme. Päiväkirjan kirjoittaminen voi mielestäni auttaa käsittelemään kokoaikaista reflektiivisyyden tilaa, jossa me kaikki olemme. Se on myös oiva väline lisätä itsetiedostamista, siirtää ajattelutapaa pelkästä reflektiosta refleksioon, joka auttaa meitä piirtämään isomman kuvan tapahtuneista. Kirjoitettu teksti voi olla kuitenkin vasta alkua kokonaisvaltaiselle ymmärrykselle. Omien tekstien jakaminen ja reflektio vuorovaikutustilanteissa on tärkeä osa refleksiivistä prosessia:

Kirjallisuusterapiaprosessin merkitykset eivät ole valmiina tekstissä. Merkitykset luodaan keskusteluissa ja neuvotteluissa kahden tai useamman henkilön välillä. Teksti ei kajahtelee valmiita totuuksia, vaan se resonoi joustavasti puhujien mielialojen mukaan. Tekstiin sisältyvä tietoisuus on kirjoitettava jatkuvasti uudelleen. Yksilön itseymmärrys ei ole olemassa ilman tekijän ja osallistujien välisiä tietoisia ja tiedostamattomia neuvotteluita tekstin merkityksiä. (Linnainmaa 2009, 67)

3.3 Dialogisuus

Sillä poikkeuksessa, sattumassa, maailman ja toisen ihmisen arvoituksellisuudesta kohoavassa lumouksessa, on suuri osa koko ihmisarvoisuuden positiivista energiaa. (Hankamäki 2008, 22)

Dialogisuus on avoin lähestymistapa vuorovaikutukseen. Dialogisuuden isänä pidetty filosofi Sokrates myönsi ihmisten lähestyvän toisiaan nk. 'ketunhantä kainalossa',

vaikka aitoon filosofiseen keskusteluun pääsisi ainoastaan ilman jatkuvaa varautuneisuutta tai taka-ajatuksia. Hän itse painotti tietämättömyyttään, jolloin keskustelut voisivat olla ennakkoluulottomia ja tavoitella vastakkaisen osapuolen parasta. Dialogin moraalisen luonteen, Ethoksen, lähtökohta on keskustelukumppanin itsearviointissa ja tilinteossa totuuden kanssa. Tämä auttaa synnyttämään jo kauan keskustelukumppanin mielessä kypsyneet ajatukset. (Hankamäki 2008, 36-37)

Dialogia kuvaillaan usein kahden tai useamman henkilön vuoropuheluksi. Se on kuitenkin paljon muutakin. Saksalainen fenomenologi Martin Heidegger kuvailee dialogista asennetta 'silleen jättämiseksi', joissa keskustelijat pysyvät joustavina ja elävinä antautumaan ulkopuolisille aloitteelle. (Heidegger 2002, 46). Juutalainen filosofi Martin Buber kuvailee dialogisuuden syntyvän jo varhaisesta kohtuvauvan läheisestä yhteydestä äitiinsä. Vauva luo hänen mukaansa maailmansa aistimuksista, jotka saavat merkityksensä kohtaamisen vuorovaikutuksen voimassa. (Buber 1993, 48-50)

Dialogisuus on ihmiselle luonnollinen ja avoin tapa olla vuorovaikutuksessa. Dokumenttiprojektissani pyrin olemaan mahdollisimman ennakkoehdottomasti kontaktissa haastateltavaani ja täten noudattamaan dialogisuuden periaatteita.

4 PÄIVÄKIRJA HAASTATELUN MENETELMÄNÄ *EI PALUUTA* - DOKUMENTTIELOKUVASSA

Toimittajana olen käyttänyt haastattelumenetelmänä perinteistä nauhuria, kynää ja paperia. Joissakin tapauksissa käytössä on ollut sähköpostihaastattelu, varsinkin esihaastatteluissa. Koulutukseni ja työkokemuksieni kautta esihaastatteluiden merkitys on korostunut. Mitä enemmän haastattelukertoja ja vuorovaikutustilanteita on ollut, sitä syvällisemmin aiheeseen olen jutuissani päässyt.

Seuraavissa kappaleissa käsittelen, miten dialogisen päiväkirjan käyttö menetelmänä käytännössä tapahtui, kuinka se onnistui ja mitkä vaikutukset sillä oli lopputulokseen.

4.1 Haastattelu

Kanadalaisen luennoitsijan ja journalistin John Sawatskyn mukaan keskustelun tavoite on vaihtaa tietoa, kun taas haastattelun on kerätä sitä. Tämän mukaisesti Sawatsky on hionut haastattelukysymysten muotoa, jotta tuloksena saataisiin mahdollisimman paljon tietoa. Sawatsky kuvailee hyvän haastattelukysymyksen piirteet seuraavasti: Hyvillä kysymyksillä on usein kolme ominaisuutta: ne ovat avoimia, puolueettomia ja rajattuja. (Saksala 2012, 99)

Avoimet kysymykset tuottavat usein vastauksia, jotka sisältävät mielikuvia. Erityisesti mitä, miten ja miksi vaativat tarkempaa kuvailua tai selittämistä. Avoimet kysymykset ovat myös draaman kannalta parempia, koska ne antavat tarinan edetä omalla logiikallaan.

Otin vaikutteita Sawatskylta haastattellessani ja käydessäni dialogia Mantis Osmanovicin *Ei paluuta* -dokumenttiin. Dialogisessa päiväkirjamenetelmässä käytin mitä, miten ja miksi -alkuisia kysymyksiä, jotta saisin mahdollisimman laajoja ja kerronnallisia vastauksia.

Omassa tuotannossani Sawatskyn haastattelumenetelmä sopi hyvin henkilökuvan rakentamiseen, koska haastattelulle oli varattu paljon aikaa. Mielestäni menetelmä toi haikemaani syvyyttä ja vastausten laajuutta.

Sawatsky (Saksala 2012, 100) on eritellyt haastateltavalle kolme yleistä tavoitetta, joita he useimmiten yrittävät saavuttaa haastattelutilanteissa:

1. Turvallisuus

Haastattelu on haastateltavan kannalta sekä tilaisuus että vaaran paikka. Hänen päälimmäinen pyrkimyksensä on selviytyä tilanteesta ehjin nahoin, no-laamatta itseään. Hän haluaa avata tiettyjä asioita ja toisia salata.

2. Miellyttävyys

Ihmiset haluavat näyttää hyvältä ulospäin. He suhtautuvat kameraan kuten kylpyhuoneen peiliin eli etsivät parasta mahdollista vaikutelmaa.

3. Helppous

Haastateltava valitsee aina vaivattomimman tien eli menee siitä, mistä aita on matalin.

Olen ennen *Ei paluuta* -dokumenttia törmännyt näihin ”haastateltavan omat tavoitteet” kaltaisiin ilmiöihin ja kokenut ne ongelmallisiksi. Usein kiireellinen aikataulu dokumenttituotannossa johtaa haastateltavien pinnalliseen ja suppeaan itseilmaisuuksiin. Omassa dokumenttiprojektissani pyrin välttämään ongelmia seuraavasti:

Miellyttävyyttä ja helppoutta loin päähenkilölle siten, että dokumenttielokuvasta luotiin yhteinen projekti. Kun päähenkilö kokee dokumentin teon omakseen, on hän valmis panostamaan siihen aivan uudella tasolla. Haastateltava ei todennäköisesti enää halua mennä sieltä, mistä aita on matalin.

Näin tehtiin esimerkiksi Joshua Oppenheimerin ohjaamassa dokumenttielokuvassa *The Act of Killing* (2012), jossa päähenkilöt osallistettiin elokuvan tuotantoon käsikirjoituksen kautta. Dokumenttielokuvassa päähenkilöillä oli mahdollisuus tuottaa elokuva omien kokemusten pohjalta (Lehtonen, Helsingin Sanomat, 2013). Lopputuloksena oli erään päähenkilön avautuminen Indonesian joukkomurhiin osallistumisesta. Haastateltavan on koettava itsensä turvalliseksi. Kun ihminen tuntee olonsa haastattelussa mukavaksi, hän on valmis päästämään irti salailusta.

”Mamu-Suomi-mamu” on hyvä esimerkki turvallisuuden tunteen saavuttamisesta dokumentaarisessa tuotannossa. Tässä esimerkissä maahanmuuttajataustaiset suomalaiset kuvaavat ja haastattelevat toisiaan. Mamu-Suomi-mamu -sarjassa Mustana Barbarina tunnettu James Nikander ja Prinssi Jusufina tunnettu Iyoseyas Belayneh kuvaavat elämäänsä ja pohtivat suomalaisuutta omasta näkökulmastaan. Sarjan teemat ja lähtökohdat muistuttavat *paljolti Ei paluuta* – dokumenttielokuvan vastaavia. Koen

vastaavuutta, etenkin siinä, että myös omassa tuotannossani tekijät ovat maahanmuuttajataustaisia. Tämä varmistaa sen, että maahanmuuttajan oma ääni pääsee kuuluviin.

Mamu-Suomi-mamun jaksossa 70 Iyoseyas Belayneh haastattelee sosiaalisessa mediassa Seksikkäänä suklaana tunnetuksi tullutta angolalaistaustaista Luyeye Konssia hänen sukujuuristaan:

Luyeye ”Seksikäs Suklaa” Konssi: - Mitä Suomi on antanut sulle hyvää vai?

Iyouseyas ”Prinssi Jusuf” Belayneh: - Nii et, miten Suomi on saanut sut olee ylpee sun juurista. Miten Suomi on saanut sut...

Luyeye ”Seksikäs Suklaa” Konssi: - Ei mitenkään!

Iyouseyas ”Prinssi Jusuf” Belayneh:- Nii no mut, jollei...

Luyeye ”Seksikäs Suklaa” Konssi:- Toi on vaikee aihe, kun en mä tunne itteeni angolalaisiksi, mä olen suomalainen, tajuuks sä?

Mielestäni tästä keskustelusta tulee hyvin ilmi se tapa, millä saadaan dokumentoitua välitöntä reflektointia maahanmuuttajataustaisilta henkilöiltä, kun he saavat itse rauhassa koostaa ajatuksiaan ja haastatella toisiaan omaan kansallidentiteettiin liittyvistä teemoista. Mamu-Suomi-mamu-sarjan tekijöillä on ollut aikaa pohtia suomalaisuuttaan ja identiteettiään monen tunnin ajan. Oman lopputyöni tuoteosuus sai ajallisesti kestää alle tunnin, jolloin teemaan oli päästävää käsiksi nopeammin. Tässä kohtaa tiedonkeruulle oli kehitettävä tehokas työkalu, joka toimisi refleksioon muistiinpanovälineenä. Lisäksi tiedostin suullisen haastattelun olevan kirjoittamista pinnallisempaa. Kuten edellisessä Mamu-Suomi-mamu-sarjan esimerkissä on huomattavissa, vastaukset ovat pinnallisia, mutta on myös huomattava suullisen haastattelun olevan kirjoitettua vaikeammin ohjattavissa. Halusin omassa projektissa päästä haastattelussa seuraavalle tasolle, jossa tapahtuneita asioita analysoidaan, ei vain selosteta. Omissa oletuksissani oletan siis kirjoitetun sanan olevan aina spontaanisti puhuttua tiedostetumpaa.

4.2 Dialoginen päiväkirja *Ei paluuta* –dokumenttielokuvassa

Päiväkirja toimi *Ei paluuta* – dokumenttielokuvan haastattelun välittäjänä. Kaikessa yksinkertaisuudessaan tekninen haastattelumenetelmä oli haastateltavalle ostettu iso lehti, jota pidettiin mukana koko kuvausprosessin ajan. Sovimme kuvausten alussa, että

päiväkirjaa kirjoitettaisiin päivittäin. Osmanovicin ei kuitenkaan tarvinnut itse keksiä kirjoitettavaa, vaan laadin hänelle kysymyksiä tukemaan kirjoittamista. Tämän lisäksi hän sai vapauden kirjoittaa haluamistaan asioista.

Päivän aikana kävimme Osmanovicille tutuissa ja merkittävässä paikoissa. Kokemusten kautta muodostimme päiväkirjaan teemoja kirjoittamista varten. Kirjoitin Sawatskyn avoimien kysymysten tyyliin kysymyspattereita Osmanovicin päiväkirjaan, joihin hän sai vastata rauhassa. Jokainen kysymyspatteri alkoi kysymyksellä:

”Kuvaile olotilaasi?”

Kysymyksen tarkoituksena oli niin sanotusti lämmitellä haastateltavaa vakavampia kysymyksiä varten, hakea välitöntä reflektointia. Kysymykset liittyivät yleensä kuvauspäivien aikana esiin tulleisiin asioihin ja tapahtumiin. Esimerkiksi ensimmäisen päivän kysymys oli:

”Miltä tuntui palata Bosniasta Suomeen viime kerralla?”

Osmanovic kuvaili paluuta Suomeen rappeuttavalta, joten seuraavana päivänä pyysin häntä kertomaan:

”Kuvaile lisää, miksi paluu Suomeen tuntuu rappeuttavalta?”

Osmanovic vastasi:

Koska Suomessa harvoin sitä joutuu haastamaan itseään samalla tavalla kuin täällä. Tietyllä tapaa muutama päivä opettaa enemmän kuin muutama kuukausi Suomessa. Se saattaa johtua siitä, että täällä käy niin harvoin ja Suomessa asuu, enkä kiinnitä huomiota ympäristöni ja ympärillä oleviin asioihin samalla tavalla kuin reissun aikana. Reissu ei kestä niin kauaa, siitä olen aina tietoinen, että paluu Suomeen on väistämätöntä, ja yleensä jossain vaiheessa matkaa myös välttämätöntä. Sitten on myös se, että täällä olen vähän erilainen, koska pelisäännöt ovat eri. Tietyllä tapaa haastan itseäni enemmän ja se tekee elämästä jännittävämpää ja nopeampaa. Aika kuluu melkein huomaamatta.

Haastattelukysymykset olivat usein jatkokysymyksiä edellisen päivän kysymysten vastauksille. Tässä toteutui refleksio, jossa ohjaajan ja päähenkilön vuoropuhelun avulla

syntyy jaettuja kokemuksia, joita refleктоitiin edelleen. Haastattelijana en joutunut keksimään lisää teemoja keskusteluille, vaan haastattelu syntyi päähenkilön kokemusten ja elämysten pohjalta. Nämä kysymykset muodostivat hallitsevan tarinan ja käsikirjoituksen dokumenttiin.

Päiväkirjaa kirjoitettiin noin kuukauden ajan. Se oli kätevä tapa kerätä autenttisia ajatuksia ja kokemuksia ylös. Lopulta kirjoitin päiväkirjamerkinnot yhtenäiseksi kokonaisuudeksi, jonka aikana haastateltavalla oli mahdollisuus editoida ja muotoilla haluamiin kohtia.

4.3 Mitä päiväkirjatyökalulla saavutettiin?

Dokumenttielokuva *Ei paluuta* toteutettiin lopultakin dialogin avulla. Jatkuva keskustelu päähenkilön kanssa oli juuri se, mikä kannatteli projektin etenemistä. Päiväkirjan kautta käydyn haastattelun teemat kulkeutuivat suulliseen keskusteluun, joka syvensi ajatuksia ja toi esiin uusia ideoita. Lopulta päiväkirjamerkinnot tuntuivat muuttuvan suullisen ja refleksiivisen dialogin muistiinpanoiksi.

Bosniassa käyty kuukauden mittainen dialogi tuntui päivä päivältä syvemmältä refleksiolta dokumenttielokuvan aiheesta. Päähenkilö kuvaili haastattelua terapeutiksi kokemukseksi. Tällainen se oli haastattelijallekin, joka syntyi intensiivisen reflektion kautta, sillä myös haastattelijalla kirjoitti päiväkirjaa kuvausten aikana. Päivien myötä ajatukset saivat uusia merkityksiä. Koen, että päiväkirjamenetelmällä saatiin aikaiseksi syvällistä haastattelumateriaalia. Haastateltavalla oli aikaa miettiä vastauksia ja muotoilla niitä rauhassa. Osmanovic koki päiväkirjan kirjoittamisen syventävän hänen omaa refleksiotaan:

Piti oikeasti miettiä, että mitä oli kokenut ja omia mielipiteitään, joskus niistä muodostui ehkä vähän kärkkäitä. En kuitenkaan kokenut, että itse kirjoittaminen olisi ollut rankkaa. On hyvä, että kirjoitettiin mahdollisimman säännöllisesti. Pitkän tauon jälkeen on vaikeampaa kirjoittaa.

Haastattelijana eläydyin kokonaisvaltaisesti haastateltavani ajatus- ja tunnemaailmaan. Rakensin kuvausten aikana haastateltavan henkilöprofiilia yhä uudelleen. Yritin myös jatkuvasti muistaa, että olemme kertomassa Osmanovicin totuutta, ei omaani. Avoimilla

kysymyksilläni loin arvovapaan ilmapiirin, jossa haastateltava tunsikin itsensä mahdollisimman vapautuneeksi. Uskon, että tämä saavutettiin, sillä haastattelumateriaalissa mielestäni korostuu Osmanovicin oma ääni, persoona ja identiteetti.

Dokumenttiprojektin valmistumisen jälkeen päähenkilö kuvasi osallistumiskokemustaan pelottavana, koska se oli erittäin henkilökohtainen:

Oikean kuvan omista ajatuksista loukkaamatta ketään, tämä tuntui vaikealta. Mutta samalla oli pakko olla koko ajan mahdollisimman rehellinen ja se on aika rankkaa itselleenkin. Kokemus oli myös hyvä, koska se oli tosi terapeuttilinen prosessi, henkisesti raskas vaan. Joten kai se kirjoittaminen oli raskasta siinä mielessä, että oli koko ajan kamala kela päällä ja tunnemylly. Omat jotkut alkuoletukset, vaikka siitä, millaista on olla sukulaisten kanssa tai miten koen oman kulttuurini ym., piti punnita koko ajan uudelleen.

Tekijänä koin samoja tuntemuksia haastateltavan kanssa. Dialogi haastateltavan ja itseni välillä muodostui hyvinkin intensiiviseksi matkaksi, joka aiheutti tunteiden pintaan nousua refleksion kautta. Vaikka kyse olikin haastateltavan tarinasta, peilasin sitä välttämättäkin omaan elämään. Päähenkilön kokemuksista identiteetistään saivat minut myös kyseenalaistamaan suomalaisuuteni ja ennakkoluulojani. Tuntui myös siltä, että Osmanovicin päiväkirjoittaminen muuttui enemmän omaelämäkerralliseksi terapiakirjoittamiseksi, kuin suoranaiseksi haastatteluksi ja osaksi koko aikaista refleksiota. Mantisa käsitteli aiheita, joita hän ei ollut välttämättä käsitellyt ennen niin syvästi. Sivustakatsojana sain todistaa, kuinka kirjoittamisprosessi avasi uusia näkökulmia Osmanovicille hänen identiteetistään. Matkan aikana hän nimittäin ymmärsi olevansa suomalaisempi, mitä hän itseasiassa kuvittelikaan, eikä kokenut paluuta entiseen kotimaahansa mahdolliseksi.

Koen kirjoittamisen kautta tapahtuvan refleksion muutosvoimaiseksi metodiksi, joka synnyttää haastateltavalle vastuuta haastattelijastaan. Haastattelijalla on vastuu antaa haastattelijalleen oikeuden muokata vastauksiaan, nähdä hänen kehityksen ja potentiaalinsa, sekä kunnioittaa hänen itsemääräämisoikeutta.

4.4 Työkalun hyödyt ja kompastuskivet

Ei paluuta -dokumenttielokuvan lähtökohtana oli se, että päiväkirjan kautta käydylle dialogille varattiin suhteellisen pitkä aika. Siksi se sopi haastattelun työkaluksi juuri tähän projektiin. Dialoginen päiväkirja menetelmänä on mielestäni helposti omaksuttava ja edullinen haastattelumenetelmä. Hyvin käytettynä menetelmällä on helppo kerätä suhteellisen nopeasti kiinnostavaa ja syvällistä aineistoa. Haastateltavalle menetelmä voi parhaimmillaan olla kasvua tukeva ja terapeutin menetelmä. Menetelmä sopii myös henkilöille, jotka jännittävät kameran edessä puhumista tai olemista. Myös aroista aiheista kertominen saattaa onnistua kirjoittamalla luonnollisemmin.

Kirjoitetun tekstin soveltamisen mahdollisuudet ovat laajat. Tekstiä voidaan käyttää radiossa, televisiossa ja kirjoitetuissa tuotoksissa. Kirjoittajien henkilöllisyydet ovat myös helposti suojattavissa. Haastateltavan elämää ja mietteitä voidaan dokumentoida lyhyestä hetkistä vuosiin. Päiväkirjat ovat konkreettisia ja niihin on helppo palata

Löysin kuitenkin menetelmästä tietynlaisia eettisiä ja muita ongelmia. Seuraavassa tarkemmin niistä:

- 1) Päiväkirjojen kirjoittaminen vaatii tietynlaisen kirjallisen ilmaisun osaamista. Kaikilla haastateltavilla ei ole tarvittavia voimavaroja kirjoittamiseen.
- 2) Kirjoittaminen on haastateltavalle työlästä. Haastateltavan on keskityttävä kirjoittamiseen, joka saattaa viedä enemmän energiaa kuin esimerkiksi nauhurille puhuminen.
- 3) Kirjoittaminen vaatii pitkäjänteisyyttä. Monet aloittavat yksityiselämässäänkin kirjoittamaan päiväkirjaa, mutta unohtavat pian kirjoittamisen.
- 4) Omat kirjoitukset saattavat nolostuttaa. Monia kirjoittajia hävettää kirjoitustensa julkisesti esittäminen.
- 5) Tyypillinen haastattelu voidaan toteuttaa tunneissa, mutta kokemusten pitkäaikainen tarkkailu ja niistä kirjoittaminen on aikaa vievää. On siis pohdittava, onko kirjoittamiselle ja läpikäymiselle aikaa.
- 6) Haastateltavan päiväkirjan editointi asettaa haasteita, koska teksti on hyvinkin henkilökohtaista. Joidenkin materiaalien poistaminen saattaa loukata kirjoittajaa.

- 7) Koska kirjoittajan on valmistauduttava sisäiseen muutokseen, on hänen oltava avoin ja vastaanottavainen henkilö. Kirjoittaminen ei siis sovi henkilölle, joka on haluton muutokseen tai hänellä on pakonomainen tarve kontrolloida tulevaa.
- 8) Menetelmän ennalta-arvaamattomuus voi olla haasteellista tuotannolle. Käsikirjoitus on vaikea laatia ennalta, sillä haastateltavan maailmankuva ja täten vastauksen voivat muovautua uudelleen prosessin aikana.
- 9) Päiväkirjamenetelmässä on siis tärkeää arvioida, onko haastateltava sopiva henkilö kirjoittamaan päiväkirjaa. Menetelmä on aikaa ja energiaa vievä, joten on harkittava tarkkaan, lähteekö sitä käyttämään. Se sopii tuotannolle, jossa on tarkoitus kuvailla haastateltavan omakohtaisia kokemuksia. Tämän vuoksi dokumenttituotanto saattaa olla juurikin hyvä tuotantoalusta tämän kaltaiselle menetelmälle.

5 LOPPUPÄÄTELMÄT

Dialogisen päiväkirjamenetelmän käyttö oli mielenkiintoinen matka haastateltavalle, että haastattelijalle. Työkalusta muodostui terapeutin kokemus, joka antoi päähenkilölle vapauden kertoa oman tarinansa niin kuin hän sen itse koki. Päiväkirjalla kerättiin syvällistä materiaalia, jonka mahdollisti päähenkilön aiempi harrastuneisuus kirjoittamiseen. *Ei paluuta* -dokumenttielokuvan haastattelukokemus korosti sitä, miten tärkeää on valita oikea lähestymistapa haastattelulle.

Koen päiväkirjamenetelmän ja sen kautta tapahtuvan dialogin olevan mahdollisuus haastateltavalle reflektoida kokemaansa ja täten laajentaa ymmärrystään kokemistaan asioista. Haastattelijalle menetelmä on mahdollisuus laajentaa ymmärrystään haastateltavasta, tämä tapahtuu haastattelijan ja haastateltavan yhteisen refleksions kautta. Näen kaiken tämän edeltä mainitun päiväkirjamenetelmän ympärillä tapahtuvana kehänä, jossa haastateltavan reflektio aiheuttaa dialogin, joka synnyttää refleksions, joka taas on aineesta uudelle reflektiolle.

Opinnäytetyöni tuoteosuuden tekoprosessi toi vahvasti esille ajan merkitystä tuotannossa. Syvälliseen keskusteluun ja dialogiin tarvitaan paljon aikaa. Usein lyhytdokumenteissa päähenkilöä tavataan vain muutamia kertoja ennen kuvauksia, jolloin keskustelut saattavat jäädä kuvausten kiireessä lyhyeen. Mikä pahinta, ennakkohaastattelut käydään usein puhelimitse, jolloin haastattelijan ja haastateltavan eivät luo riittävästi kontaktia. Tuotannon tehostaminen on usein pois lopputuloksesta, kun keskustelu jää pinnalliseksi. Mikäli halutaan eläytyä päähenkilön elämään, on haastatteluun panostettava äärimmäisen paljon.

Läsnäolon ja yhteyden luomisen merkitys korostui opinnäytetyössäni. Teemoja päähenkilön kanssa käydyille keskusteluille syntyi jatkuvasti dialogin kautta, mikä aiheuttaa jonkin verran rajaamisongelmia. Jatkuva päivittäinen yhteys haastateltavaan ja hänen paikallisiin bosnialaisiin sukulaisiinsa muodostui ajoittain stressaavaksi.

Tavoitteeni tälle dokumenttiprojektille oli kerätä mahdollisimman rehellistä ja autenttista materiaalia. Mielestäni onnistuin tässä hyvin. Dialoginen päiväkirjamenetelmä oli erinomainen väline tähän. Kino Sherylin 5.6.2015 esityksen katsojapalaute, jota annettiin suullisesti ja kirjallisesti, oli hyvin kannustavaa. Monet katsojat liikuttuivat maanläheisestä ja aidosta tavasta kertoa nuoren sotapakolaisen tarinan. Eräs katsojista kirjoitti seuraavana aamuna eläytymiskokemuksestaan runon, jonka hän lähetti minulle:

Sarajevo

Ei paluuta sinne
mistä en ole koskaan
pois lähtenyt.

Nämä äänet,
tuoksut
maisemat
läpäisevät ihohuokoseni
molempiin suuntiin.

Vanhempieni
kehossaan kantamat tarinat
menneestä
tulevasta
tässä hetkessä

hengittäen,
odottaen tulla kerrotuksi
tavalla,
josta ei ole paluuta.

Dialoginen päiväkirja haastattelun menetelmänä on haastateltavalle vaativa, mutta haastattelijalle antoisa mahdollisuus kokea syvälinen haastattelukokemus. Uskon, että menetelmää voi soveltaa mitä erilaisimpiin dokumentteihin. Sen voi ottaa tueksi perinteisen haastattelun rinnalle tai hyödyntää sinällään. Haluan vielä lopuksi korostaa päiväkirjamenetelmän tehokkuutta kerätä syvällisiä ajatuksia ja sitä, että hyvän haastattelun aikaansaaminen vaatii aikaa ja kärsivällisyyttä.

LÄHTEET

- Aaltonen, J. 2011. Seikkailu todellisuuteen. Dokumenttielokuvan tekijän opas. Helsinki: Like kustannus Oy.
- Buber, M. 1993. Minä ja sinä. Porvoo: WSOY
- Hankamäki, J. 2008. Dialoginen filosofia: teoria, metodi ja politiikka. Helsinki: Books on Demand.
- Heidegger, M. 2002. Silleen jättäminen. Tampere: Juvenes Print
- Horsti, K. 2005. Vierauden rajat: monikulttuurisuus ja turvapaikanhakijat journalismissa. Akateeminen väitöskirja, Tampereen Yliopisto, tiedotusopin laitos. Tampere. 316.
- Ihanus, J. 2009. Sanat että hoitaisimme. Terapeuttinen kirjoittaminen. Helsinki: Duodecim
- Johansson, P. L. 1991. Kriisipäiväkirja – terapeuttinen päiväkirja? Teoksessa Ihanus, J. Päiväkirjasta hypermediaan. Suomen kirjallisuusterapiayhdistyksen 10-vuotisjuhlakirja. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 47-55
- Laakkonen, V. 2010. Luonnollinen päähenkilö: Kuinka päähenkilön luonnollisuus voidaan säilyttää dokumenttielokuvassa? Opinnäytetyö, Turun AMK, journalismin koulutusohjelma. Turku.
- Lehtonen, V-P. 2013. Dokumentti joukkosurmaaja Anwar Congosta on vuoden puhutuimpia elokuvia. Helsingin Sanomat 30.8.2013
- Linnainmaa, T. 2009. Reflektiivisyys ja refleksiivisyys kirjallisuusterapiassa. Teoksessa Ihanus, J. Sanat että hoitaisimme. Terapeuttinen kirjoittaminen. Helsinki: Duodecim, 49-69
- Linquist, A. 2009. Kirjoittaminen itsehoitona ja psykoterapeuttisena menetelmänä. Teoksessa Ihanus, J. Sanat että hoitaisimme. Terapeuttinen kirjoittaminen. Helsinki: Duodecim, 70-96
- Makkonen, A. 1993. Valkoisen kirjan kutsu eli löytöretkellä päiväkirjojen maailmoissa. Teoksessa Ahola, S. Hiljaista vimmaa Suomalaisten naisten päiväkirjatekstejä 1790-luvulta 1990-luvulle. Helsinki: Kirjayhtymä, 360-376
- Saksala, E. 2012. Ammattina juontaja. Helsinki: Like kustannus Oy
- The Act of Killing*. Sorensen, S.B (tuottaja) & Oppenheimer, J. (ohjaaja). (8.11.2012). Tanska: Final Cut for Real DK.
- Mamu-Suomi-mamu* [tv-sarja]. Steenroos, L (tuottaja). (22.1.2016). Helsinki: Yle.

Liite 1. Kysymykset

Tämä liite sisältää opinnäytetyöni dokumentin haastattelukysymykset

Mantisa Osmanovic, päähenkilö, 6.-30.8.2014, Kroatia ja Bosnia

- Miltä tuntuu palata Balkanille?
- Miltä tuntui palata viimeksi Suomeen Bosniasta?
- Miksi paluu Suomeen tuntuu rappeuttavalta?
- Miksi pelkää kertoa itsestäsi?
- Miltä oleilu Kroatiassa on tuntunut?
- Miltä lähtö Bosniaan tuntuu?
- Millaisena kuvailisit Mantisaa ihmisenä?
- Millaiset ovat mahdollisuutesi muuttaa takaisin Bosniaan?
- Miltä bosnialainen kulttuuri näyttää?
- Miten uskonnollisuus ilmenee Bosniassa?
- Miten asiat ovat Bosniassa muuttuneet?
- Millainen oli tapaaminen Edien kanssa?
- Millainen on syntymäpaikkasi?
- Miten ihmiset suhtautuvat kuullessaan syntymäpaikkasi?
- Millainen on ensimmäinen muistosi Suomessa?
- Millaisia ensimmäisiä muistoja sinulla on Bosniasta?
- Miltä matka ilman vanhempia on tuntunut?
- Miten uskot sodan vaikuttaneen persoonallisuuteesi?
- Millaisena koet suomalaisuutesi?
- Miten koet suomalaisten suhtautuvan maahanmuuttajiin?
- Millaiset ovat omakohtaiset kokemuksesi suomalaisten suhtautumisesta maahanmuuttajiin.
- Millaisen voisit kuvitella elämäsi, jos Bosnian sotaa ei oli tapahtunut?
- Miten bosnialaiset suhtautuvat suomalaisuuteesi?
- Miltä sukulaisten tapaaminen tuntui?
- Miltä sukulaisten "naittaminen" bosnialaisille tuntui?
- Millaisia ajatuksia vanhempiesi talon näkeminen herätti?
- Millaisia ajatuksia paikallisten kanssa keskustelu herättää?
- Millaisia ajatuksia Srebrenicassa vierailu synnytti?
- Millainen oli syntymäsi?
- Miltä oleilu vanhempien kanssa tuntui?
- Millaisia ajatuksia vanhempien haastattelu herätti?
- Kuvaile lisää bosnialaisten yhtenäisyyttä.
- Miten bosnialainen kulttuuri eroaa suomalaisesta?
- Minne tunnet kuuluvasi tällä hetkellä ja miksi?
- Millaisia ajatuksia aiheesta on syntynyt keskustellessasi paikallisten kanssa?
- Mitä tapahtui Bosnian sodassa?
- Millaisia ajatuksia Srebrenica-näyttely herätti?
- Miltä paluu Suomeen tuntuu?
- Mitä olet oppinut Bosniasta matkallasi?
- Mitä olet oppinut Suomesta matkallasi?
- Missä seisot tällä hetkellä elämässäsi?

- Mitä ajattelet nyt matkan jälkeen?
- Voisitko paluumuuttaa takaisin Bosniaan?

Liite 2. Julisteet

Dokumenttielokuvan Ei paluuta julisteet

